

לוטמית המטאטא - מין חדש לישראל

עוז גולן - מכללת אפקה וחוג כלנית - golanoz.me@gmail.com

אבי שמידע, חוג כלנית, המחלקה לאבולוציה ואקולוגיה והמרכז לרציונליות, האוניברסיטה
העברית בירושלים - avi.shmida@gmail.com

צילום: עוז גולן, נוגן צברי ©

תצפית: 2018-2020

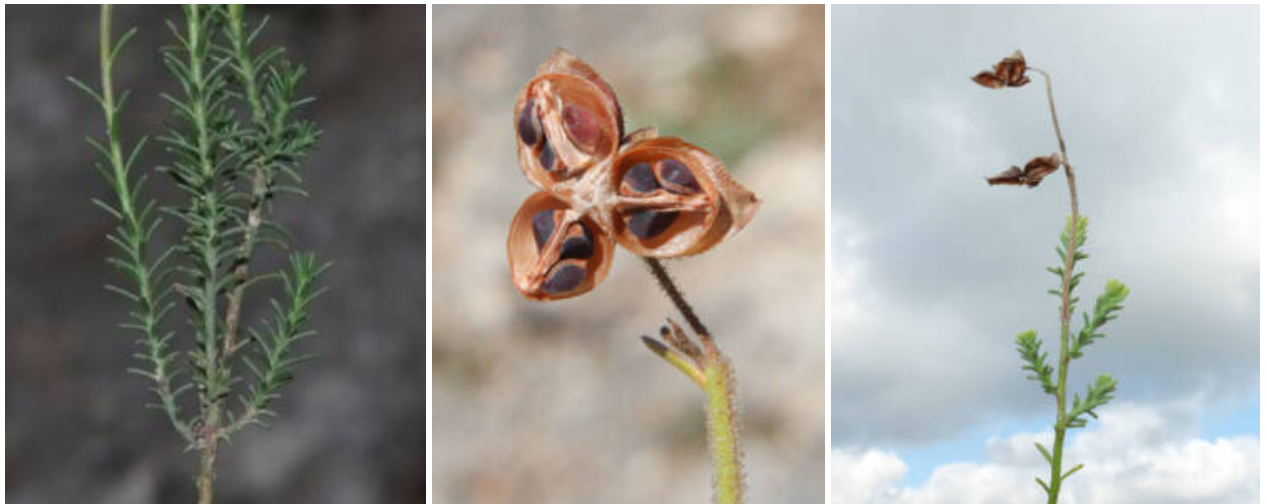
פרסום: 25.4.21

תיוג: צמחי ישראל, מין חדש לישראל, לוטמיים, לוטמית, צומח קרטונים, בן-שיח, אבולוציה
התפרחת

פתיח: הננו מדווחים כאן לראשונה על מין חדש של לוטמית אשר נמצא בישראל כבר בשנת
2018 - **לוטמית המטאטא *Fumana scoparia***. זהו בן-שיח רב-שנתי נדיר בישראל
הגדל בכתמי קרטון חשופים בחבל הים-תיכוני הנמוך בישראל ועד כה נמצא בחמישה
אתרים בלבד בכרמל, בגליל ובהרי-ירושלים. קוטר הפרח 14-18 מ"מ בעמדת ביניים בין
הפרח הגדול של ל.ערבית והפרח הקטן של ל.דביקה. הוא נבדל מלוטמית קרחת ול.דביקה
בעלים מסורגים ובחוסר עלים מוחלט בתפרחות.

=====

מאז תחילת המאה הקודמת ועד לפני שנים מעטות היה מקובל על כל הבוטנאים כי
בישראל גדלים אך ורק שני מיני לוטמית - **לוטמית ערבית ולוטמית דביקה**. והנה לפני
מספר שנים אחד מאתנו (ע.ג.) מצא בכרמל שני מיני לוטמית חדשים לישראל ופרסם זאת
באתר פייסבוק במרשתת. אנו מתארים כאן בפרוטרוט את המין ואת תפוצתו בישראל.

מימין ואמצע: לוטמית המטאטא *Fumana scoparia*, צילם עוז גולן © , משמאל: לוטמית המטאטא *Fumana scoparia*, צילם נוגן צברי ©

לוטמית המטאטא ***Fumana scoparia* Pomel** היא בן-שיח צפוף, מסועף מאוד מבסיסו אשר גודלו 15-35 ס"מ ובניגוד לשאר מיני הלוטמית הגדלים בארץ ניכרת בו הפרדה בין תפרחות והחלק הבסיסי של הצמח; ענפי התפרחת המקבילים מזדקרים ללא עלים מעל גוש העלווה הצפוף של הצמח ומשווים לצמח "דמות של מטאטא" – מכאן שמו הלטיני של המין ותרגומו לשם העברי.

העלים מסורגים ובכך דומה לוטמית המטאטא ללוטמית הערבית אך ניבדלת בברור מלוטמית דביקה ולוטמית חלקה. העלים דמויי סרגל, ארוכים וצרים ובכך נבדל המין מלוטמית ערבית לה עלים שטוחים שרוחבם עולה על 2 מ"מ. עלוות הגבעול הצפופה והצורה הדקיקה של העלים משווים להם דמיון לעלוות מחטי האורן אך בזעיר אנפין. כל עמוד תפרחת נושא לרוב (4) 2-3 פרחים רווחים מאוד כמו ביתר מיני הלוטמיות. עלי הכותרת 5, צבעם צהוב לימון והם שווים בגודלם ופתוחים לרווחה בדגם של פרח גלגלי ללא צינור. קוטר הכותרת 14-18 מ"מ אך ישנם צמחים בעלי פרחים גדולים יותר ואז גודל הפרח חופף את גודל הפרח של לוטמית ערבית. אולם צבע הפרח של לוטמית ערבית בישראל הוא כתמתם בעוד צבע לוטמית ערבית צהוב לימון. מספר עלי הגביע חמש וגם הם מפושקים לרווחה בזמן הפריחה ובזמן הפרייה. קוטר הגביע 8-10 מ"מ והוא דומה בגודלו מאוד לזה של לוטמית ערבית. גבעולי התפרחת ועוקצי הפרחים מכוסים שערות בלוטיות בדומה לזה של לוטמית דביקה. עלי גביע בלתי שווים בגודלם – 3 מהם רחבים ומפותחים, ו-2 צרים וקטנים. תכונה זו אופיינית לרוב בני משפחת הלוטמיים.

מימין: לוטמית המטאטא *Fumana scoparia*, צילם נוגן צברי © , משמאל: לוטמית המטאטא *Fumana scoparia*, צילם עוז גולן ©

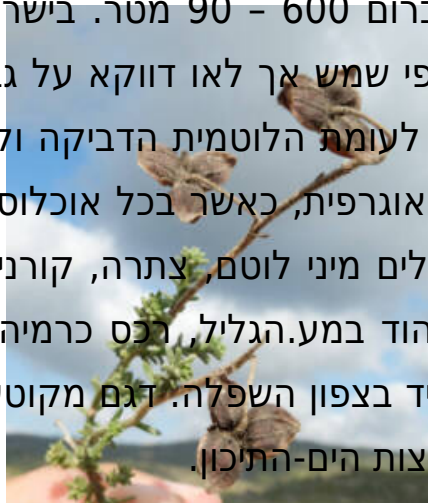
הכותרת גלגלית בעלת צבע צהוב-לימון ומשך חייה קצר ביותר (אופייני לכל בני משפחת הלוטמיים באגן הים-התיכון). הפרח נפתח בשעות הבוקר ובימים חמים ללא עננות הוא ממהר לנשור כבר בשעות הצהריים. בימים של עננות וטמפרטורות נמוכות משך חיי הפרח מתארך גם ליומיים שלושה. על פי תצפיות של אחד מעמנו (ע.ג.) הפרחים של לוטמית המטאטא מאחרים להיפתח ביום לעומת אלה של לוטמית ערבית: ברכס כרמילה בכרמל ליד גבעת האכסף (=מצפור סיירים) נפתחו פרחי הלוטמית כבר בשבע בבוקר בעוד פרחי לוטמית המטאטא נפתחו רק לקראת הצהריים. במינים קרובים הפרדה בזמן של שעות הפריחה מהווה מנגנון טוב למניעת האבקה ויצירת בני כלאים. אולם במחקרים שערכנו בהרי-ירושלים במיני הלוטמית בעל דגם סינפטרי מקומי (לוטמית, חלקה, דביקה וערבית) לא מצאנו הפרדה בשעות פתיחה ונשירה בין טקסונים השונים.

לוטמית המטאטא *Fumana scoparia*, צילם עוז גולן ©

ענפי הפריחה המזדקרים אנכית מתוך עלוות הצמח מתייבשים ונעשים נוקשים בקיץ, משחירים ונושאים את עלי הגיע הנוקשים כהים; צורה זו של ענפונים יבשים מקבילים משווה לצמח צורה של מטאטא (לחלק מחובבי הטבע ולחוקר אשר תאר את המין לראשונה למדע..). התכונה החשובה המפרידה את לוטמית המטאטא משאר מיני הלוטמית היא ההפרדה הברורה בין חלק התפרחת לגבעולים הנושאים את העלים: גבעולי התפרחת חסרים לגמרי חפים, הם העלים המלווים את הפרחים לאורך הגבעול; בשאר מיני הלוטמית העלים נעשים קטנים בין פרח אחד למישנהו.

בית-גידולה העיקרי של לוטמית המטאטא בשאר ארצות הים-התיכון הם מחשופי גיר רך בחגורה הים-תיכונית הנמוכה ברום 600 - 90 מטר. בישראל היא נמצאה עד כה בשישה אתרים בבתי-גידול גירניים שטופי שמש אך לאו דווקא על גבי קרטון או חוואר אלא בחורש פתוח במדרון סלעי גירני רגיל. לעומת הלוטמית הדביקה ול.הקרחת אין זה מין שולט אלא הוא גדל ב"כתמים מקוטעים גיאוגרפית, כאשר בכל אוכלוסיה מספר פרטים מועט המפוזר בין צמחי הבתה האחרים הכוללים מיני לוטם, צתרה, קורנית, זוטא, געדה מרווה וקטניות. המין נמצא עד כה ביער אחיהוד במע.הגליל, רכס כרמיה בכרמל, שווצריה הקטנה, נס-הרים, הר-יעלה וליד הישוב לפיד בצפון השפלה. דגם מקוטע ונדיר זה בארץ מאפיין כנראה גם את דגם תפוצתה בשאר ארצות הים-התיכון.

על פי הספרות (ראה מפת תפוצה) לוטמית המטאטא גדלה בכל ארצות הים-התיכון בעלות אקלים ים-תיכוני (לכן היא חסרה במצרים ולוב; החסר בצרפת הוא "טעות קולמוס" של אתר הצמחים יוצר המפה).

לוטמית המטאטא, מפת תפוצה EU-M 2020

לוטמית המטאטא, צילם עוז גולן ©

ספרות

שמידע א. וגולן ע. 2021 לוטמית קרחת - מין חדש לישראל, כתב עת "כלנית" מס. 8.
שמידע א. וגולן ע. 2021 על מיני הסוג לוטמית בישראל, , כתב עת "כלנית" מס. 8.

Baldini RM. 1999. **Fumana scoparia** Pomel (Cistaceae): Consideration on a poorly known species from the Italian flora. Webbia 54: 73-84

Guñemes J Molero J 1993. Fumana (Dunal) Spach. In: Castroviejo S Aedo C Cirujano S Laiñz M Montserrat P Morales R, et al.)editors(. Flora Iberica. Plumbaginaceae (partim) - Capparaceae 3. Madrid: Real Jardín Botánico, C.S.I.C. pp. 422-436

Heywood VH 1968. Fumana (Dunal) Spach. In: Tutin TG Heywood VH Burges NA Moore DM Valentine DH Walters SM et al.,)editors(. Flora Europaea 2. Cambridge, Cambridge University Press. pp. 291-292

Jafri SMH 1977. Cistaceae. In: Jafri SMH, El-Gagi A, editor (Flora of Libya 48. Al Faateh University, Faculty of Science, Department of Botany, Tripoli. pp. 1-43

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: גולן ע שמידע א 2021 לוטמית המטאטא - מין חדש לישראל. כתב עת "כלנית"
8.

=====

=====